

сходно своме значају, заслужује. Тиме се свакако не би у потпуности елиминисала произвољност и шароликост правописних решења, али би се у великој мери олакшао рад лекторима, преводиоцима па и самим ауторима различитих профила, међу којима се у посебно деликатном положају налазе лексикографи српскога језика, пред којима се у контексту унапређења мисије Цркве и све интензивнијег развоја различитих теолошких дисциплина постављају све крупнији изазови пре свега селекције лексема и одређивања њиховог статуса, а потом и семантичког дефинисања.

Проф. др Најаша Ж. Драгин
 Универзитет у Новом Саду
 Филозофски факултет
 Одсек за српски језик и лингвистику
draginnatasa@ff.uns.ac.rs

UDC 271.222(497.11)-528:811.163.1 (049.32)

811.163.41*276.6:271.2(049.32)

<https://orcid.org/0000-0003-3083-8616>

Примљен: 2. јуна 2025. године

Прихваћен: августа 2025. године

ПОВРАТАК БРАНЕ ЦВЕТКОВИЋА У СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ

(Зборник радова *Брана Цветковић у српској књижевности и култури*
 [ур. др Александар Пејчић, др Ана Козић]. Београд; Институт за књижевност
 и уметност, 2025, 400 стр.)

Зборник радова под насловом *Брана Цветковић у српској књижевности и култури* можемо означити као завршну етапу плодотворног истраживачког подухвата учесника научног скупа, одржаног 18. и 19. новембра 2024. године, у организацији Института за књижевност и уметност у Београду. На самом почетку, дужни смо да истакнемо како нас је пажљиво ишчитавање ове публикације додатно уверило у тачност афирмативне констатације Драгана Хамовића, аутора *Уводне речи*, да је овај зборник настао као резултат колективног напора у изучавању (полифоног) корпуса текстова Бране Цветковића (1875–1942). Управо због тога што висок степен жанровске хетерогености представља једно од „конститутивних“ обележја Цветковићевог опуса, одлучили смо да у овом приказу, пре свега, пружимо предност аргументованим ауторским запажањима, која потврђују научну релевантност процеса савремене ревалоризације и реafirмације стваралаштва српског писца, којег чак ни кумство са Браниславом Нушићем није поштедело од неправедног заборављања.

У раду Јована Пејчића, под насловом *Брана Цветковић међу кријичарима и историјичарима српске књижевности и позоришта (извештај о једном ислеђивању)*, студиозно је реконструисан не само дух, него и смер критичких и есејистичких текстова Бране Цветковића – при чему нису били занемарени елементи литерарне критичности испољени у другим формама његовога стваралаштва, у првом реду сатирично-хуморним (епиграматским и песничким). У раду утицајног проучаваоца историје српске књижевности Горана Максимовића, под насловом *Рајна сећања и записи Бране Цветковића*, посебно место припало је Цветковићевим сећањима и записима из Првог балканског и Првог светског рата. Из балканских ратова издвојена су четири текста објављена у листу *Полишка*, у фелтону „Трагом рата“. Из

Првог светског рата издвојене су две скупине записа. Прву скупину чине фелтони из ратног Београда (1915), односно записи од почетка августа до средине септембра те године, које карактерише посебна врста ратне психозе. Другу скупину чине ратне анегдоте које су највише везане за догађаје са Солунског фронта (1916–1918), а одликује их изразита црнотуморна перспектива и укрштање трагичних и комичних ситуација. У раду Дејана Милутиновића *Сатира у записима/анегдотама о рату Бране Цветковића* тумачено је присуство сатире у записима/анегдотама о рату Бране Цветковића. Методолошка основа почива на поставкама које је елаборирала Оливера Марковић у својој недавно одбрањеној докторској дисертацији, теоријски заснованим на хумору као (мега)оквиру, односно Кујперовом схватању сатире. Закључено је да изражено присуство фолклорних и карневалских елемената утиче на то да Цветковићева сатира не буде само бенигна, него и апологетска. У раду Предрага Тодоровића *Полиитичка сатира Браниној Сатири* представљени су резултати анализе Цветковићевог *Сатира*, који је излазио 1902/3. године. Цветковић је бурне геополитичке догађаје интерпретирао кроз пародију, бурлеску, пастиш, хумор, вицеове, епиграме, песме, (политичку) сатиру, потом цртеж, карикатуре, кратке стрипове, силуете, вињете и ребусе. Према мишљењу Предрага Тодоровића, *Сатира* је ревија изразитог модернизма у српској књижевности, претеча авангарде, која је недуго потом „покуцала“ на врата наше културе. У раду уваженог Бојана Ђорђевића *Српско-хрватски сјорови у епиграмском олегалу Бране Цветковића* анализирани су епиграми које је Брана Цветковић објављивао у *Полиитици* током 1928. године, а који су се тicali српско-хрватских политичких спорова и најважнијих хрватских политичара, Стјепана Радића и Влашка Мачека. Аутор је темељно образложио хаотичне политичке околности у којима је Брана Цветковић прихватио да за *Полиитику* пише епиграме, којих је од првог („Бела недеља“ у бр. 7118 од 21. фебруара 1928. године) до последњег („Божична песма уз гусле“ у бр. 7432 од 6. јануара 1929. године) било шездесет и девет. Прва тематска целина у овом зборнику заокружена је текстом Александра Пејчића *Морални џорџреј Бране Цветковића*, у којем је из културолошког, теолошког и историографског угла осветљен морални профил Бране Цветковића. Издвојена су два кључна полазишта. На првом месту су непосредни извори: биографске чињенице, сведочанства савременика, аутобиографски искази, записи, чланци. Друго полазиште чине књижевноуметничка дела која избором тема и уметничком обрадом јасно отварају морална питања која су га заокупљала, а тicali су се друштвено-политичког ангажмана Цветковићевих савременика. Посматрано из савремене истраживачке перспективе, нема никакве сумње да је уважени колега Александар Пејчић најзаслужнија особа за Цветковићев велики „повратак“ у српску културу, што потврђује и тематска структура наведеног научног рада.

У „пролошком“ делу друге тематске целине публикован је рад Ненада Николића *Брана Цветковић о Стевану Сремцу*. Ослонивши се не само на песме и анегдоте које је Брана Цветковић објавио поводом смрти Стевана Сремца (1906), него и на његов опширнији „крфски“ чланак, написан поводом десетогодишњице Сремчеве смрти (1916). Ненад Николић је детаљно образложио сопствено виђење Цветковићевог (несумњиво благонаклоног) односа према дугогодишњем пријатељу и једном од најугледнијих сарадника *Сатира* (1902–1903), при чему је у овом раду дошла до потпуног изражаја Николићева кашаниновски ненаметљива ерудисија. У превреднујућем раду Ларисе Костић *Живой и развојни џуј Бране Цветковића кроз џириоведање Драгољуба С. Илића* анализирани су стваралачки пут и мултимедијалне активности Бране Цветковића, што је (врло успешно) учињено на основу мемоарских записа политичара, дипломате, публицисте и адвоката Драгољуба С. Илића (1884–1964), похрањених у Државном архиву Србије. Сачувана мемоарска грађа (раз)открила је Илићево перципирање односа књижевне елите према

Цветковићу и његовом делу, уз посебан осврт на рецепцију и критику многобројних (публицистичких) делатности хиперактивног Бране Цветковића. У раду Марије Слободе под индикативним насловом *Породица Илић у делу Бране Цвејковића* растумачени су, на свеобухватан начин, тематски аспекти књижевно-културног карактера о породици Илић, који су забележени, односно литерарно обрађени, у делу Бране Цветковића. Увид у Цветковићева приређена дела показује да су чланови славне породице Илић – од Јована, преко Милутина, Драгутина и Жарка, до Војислава – добили запажену улогу у широком жанровском спектру Цветковићевог опуса (лирика, проза, фелтон, есеји, чланци), што је детаљно разјашњено у раду даровите истраживачице српске деветнаестовековне песничке баштине. У фокусу рада ништа мање талентоване Ане Козић, под насловом *Љубавни обрасци у њоезији Бране Цвејковића*, нашла се Цветковићева љубавна лирика. У песмама са љубавним мотивима проишлаго је идентификовано присуство аутентичног хумора и иронично-сатиричног тона, при чему је „безазлено“ пародирање догађаја из свакодневног живота конзервативне заједнице омогућило песнику да (раз)открије малограђанску хипокризију. С друге стране, према ауторкином тумачењу, у Цветковићевом опусу присутне су и песме у којима се описује чулна љубав, љубавна патња услед растанка и, наравно, туга због пролазности телесне страсти. Значајна истраживачка пажња посвећена је описима тела вољене, који воде ка еротизацији фигуре идеалне драге. Према тумачењу Ане Козић, Цветковић се у љубавној лирици ослањао на богату књижевну традицију: од петраркистичког наслеђа, преко романтичарске традиције, па све до натуралистичких и симболистичких елемената, чиме је у овом раду антиципиран (компаративни) правац будућих изучавања „хаптичких“ образаца у Цветковићевим лирским остварењима.

Трећа тематска целина отворена је радом Саве Анђелковића *Вербална и нелингвистичка комика у Браниним једночинкама*, у којем је помно размотрен статус нелингвистичке комике у Цветковићевим текстовима из публикације *Комедије, Дrame*, објављене 2022. године захваљујући истраживачким и приређивачким напорима претходно поменутог Александра Пејчића. После уводног осврта на чак 18 једночинки, аутор анализира њихове наслове, имена јунака, као и Цветковићеве жанровске одреднице за једночинке. Анализом вербалне комике и нелингвистичких елемената, установљено је да је Цветковић мајстор кратке форме, када се узме у обзир карактер комичких лица и ситуација у које их он смешта. Милена Кулић у раду *Позоришни пример Бране Цвејковића* истражује позоришну делатност оснивача првог српског сатиричко-хумористичког позоришта, као и његов утицај на развој домаће позоришне сцене. Анализом мултижанровских елемената његовог театра, као и специфичне поетике изражене кроз „рапорте“ и пародијске приступе класичним драмским формама, овај рад осветљава иновативне аспекте Цветковићевог сценског концепта, при чему је даровита новосадска истраживачица наше театролошке баштине посебну пажњу посветила његовим (ауто)поетичким промишљањима сценске уметности, публикованим у виду есеја. Рад Енрика Даванца *Нејознајта веза: Никодемијева L'Incognita, Цвејковићев Кајмакчалан и њозоришна адајџиација као историјско-културни дијалог између Италије и Србије* заснован је на упоредној анализи хумористичке једночинке *L'Incognita (Нејознајта, 1916)* италијанског комедиографа Дарија Никодемија (1874–1934) и *Кајмакчалана* Бране Цветковића. Позивајући се на теорије о адаптацији Линде Хачеон, проучено је како је Цветковићева прерада Никодемијевог оригиналног дела установила још једну културну везу између Србије и Италије, у славном колику и трагичном историјском тренутку.

У раду наше реномиране истраживачице српске књижевности Драгана Вукићевић, под насловом *Прозни водвиљи Бране Цвејковића*, анализирано је како се нарративизују одређени драмски елементи, уз истицање повратне спреге између

водвиља и шaljиве приче, односно лаких жанровских „исклизнућа“ водвиљског текста у шaljиву причу. Нарочита пажња посвећена је Цветковићевим водвиљима у којима се јављају елементи црног хумора, а циљ рада је успешно реализован кроз преиспитивање подела на лаку и озбиљну комику, односно њихова дијакхронијска аксиолошка одређења. У раду наше подједнако угледне научнице Снежане Милосављевић Милић, под насловом *Мање од јунака – реификација и анимализација ликова у њријовейќама Бране Цветиќковића*, истраживачка пажња посвећена је Цветковићевим јунацима са некаквим видом физиолошке или менталне дисфункције, које приповедач потцртава кроз ружноћу, телесни инвалидитет, духовну или психолошку инфериорност. Припадност нискомиметичком регистру оваквих ликова посебно је, према мишљењу ауторке, видљива у њиховом удвајању кроз замену са предметима (ваза, одело, цилиндар, герок, иберциг, капут, страшило, лутка) или животињама (коњ, пас, мачка). Лишене психолошко-социјалне дубине, уз приметну сатиричну интензију аутора, инцидентне биографије јунака, према интерпретацији Снежане Милосављевић Милић, указују на Цветковићево приближавање фантастици, као и натуралистичким и модернистичким наративним проседеима. У раду Миљане Пешић *Смех и комично у њријоведној њрози Бране Цветиќковића* анализирани су, проблемски изузетно комплексни, извори комичних ефеката, као што су комичне ситуације, комични карактери и средства вербалне комике, која се пре свега огледа у комичкој нарацији. Приликом преиспитивања статуса (интенционалног) смеха и комике у Цветковићевој поетици, Миљана Пешић се самоуверено и истраживачки креативно ослонила на естетичке теорије које проблематизују смех као онтолошки феномен, односно на његове манифестације у књижевним текстовима и њиховој рецепцији. Четврта тематска целина окончана је радом Јелене Милић *Реализам је наш кошмар или модернистички у њријовейќама Бране Цветиќковића*. Она је проблематизовала сатирично-критичко представљање хуманитета, као и његове нихилистичке перспективизације у Цветковићевим приповеткама. Њен „кошмарни“ рад пружа увид у тематско-мотивски регистар, карактеризацију ликова и наративне поступке приповедног опуса Бране Цветковића, с фокусом на концепцију ликова дошљака, идентитетски динамизам и удвајање личности/свести, искуство сеобе, биолошко-физиолошки и друштвено-историјски детерминизам, као и моделовање урбаногцентричног хронотопа.

Текстом Зоране Опачић отпочиње пето, уједно и последње поглавље, у оквиру овог зборника. У њеном раду *Њејризнајќа модерност њевања за децу Бранислава Бране Цветиќковића* (пре)испитана је иновативност поезије и стрип-поезије за децу Бранислава Цветковића, уз посебан осврт на утицај песничке традиције, оличене у Јовану Јовановићу Змају. Према тумачењу уважене ауторке, деца из Цветковићевих песама су социјално јасно стратификована, а хоризонт њихових очекивања обухвата свест о достигнућима технике, о другим расама, културама, егзотичној флори и фауни, референце на вестерн филм, па чак и на Дизнијеве јунаке. Стога се, без обзира на форму кратког, везаног стиха и поучну црту, Цветковићева поезија непосредно везује за поезију друге половине века на следеће начине: по фигури немирног/побуњеног детета, по егзотичним мотивима, чежњи за изласком из урбаног у простор природе, као и по ангажованим темама. Како ауторка радновићевски духовито закључује, без Браниног лава из децјег сна можда не би било ни, данас много чувенијег, *Страшног лава*. Рад Јелене Панић Мараш *Приче за децу Бране Цветиќковића* посвећен је приповедном стваралаштву за децу Бранислава Цветковића. Намера ауторке је била да се понуди типологија захваљујући којој би се уочиле не само различите фазе у његовом стваралаштву, већ и како се оне одражавају на стил, тематику, визуелни идентитет, али и на приповедне моделе. Према мишљењу ауторке, место и улога Бране Цветковића у српској књижевности

за децу може се посматрати као транзитивна формација ка стваралаштву канонских аутора српске књижевности за децу. У раду Данијеле Костадиновић *Фантасијични мојиви у стихованом приповедању за децу Бране Цветковића* анализиране су приповетке у стиху Бране Цветковића, штампане у периоду од 1931. до 1940. године. Издвојена су Цветковићева дела намењена првенствено дејој читалачкој публици: „Топили се од милине / Врло ретка приповетка“, „Шумска бајка“, „Зунзарица палата“, „Непослушно пиле“, „Пут око села“, „Сврака помодарка“, „Кепеци“, „Страдалници“ и др. У овом раду истакнуто је да је његово стиховано приповедање знатно утицало на жанр фантастике у српској књижевности за децу, између два светска рата. Сходно томе, у овом раду су тумачена фолклорна и ауторска литерарна фантастичка подлога Цветковићевих стихованих прича, њихова жанровска хибридна категорија чудног, чудесног и фантастичног, фантастично окружење, теме и мотиви, фантастични догађаји и личности, као и рецепцијски моменат. У првом делу рада Наташе Станковић Шошо, под насловом *Примена стваралаштва Бране Цветковића у савременој настави*, анализирана је жанровска заступљеност Цветковићевог стваралаштва за децу у школским програмима и уџбеницима за млађе разреде основне школе. У другом делу рада издвојене су загонетке, афоризми и документарна грађа као погодни предлози за компаративно сагледавање литерарно уобличених етичких трансгресија, које се тематизују у наведеним Цветковићевим делима и Нушићевим комедијама. У закључку рада предочене су, методичарски јасно и прецизно, књижевноуметничке вредности жанровски разноврсних Цветковићевих текстова, а такође је указано и на значај њиховог наставног проучавања у основној школи. Наташа Станковић Шошо је овим текстом још једном доказала због чега ужива репутацију врсног педагога, у оквиру своје научне области. С обзиром на то да писац овог приказа није онипотентан ентитет попут вештачке интелигенције, која је у стању да нам пружи (погрешан) одговор на свако питање у вези са оригиналним стваралачким достигнућима људског духа, опрезно ћемо признати да нам наша лаичка сазнања о ликовној уметности (ипак) нису ускратила читалачко уживање у радовима Марије Ристић, која је ревалоризовала позицију Цветковићевог илустраторског стваралаштва у српској историји уметности, као и Бобана Савића, аутора рада заснованог на – визуелно ништа мање ефектно – преиспитивању Цветковићевог (пионирског) доприноса развоју модерног српског стрипа.

Да закључимо, у претходно поменути научним радовима разјашњене су, на врло компетентан начин, главне карактеристике вишедеценијског рада интелектуално свестраног песника, афористичара, хумористе, писца за децу, драмског писца, глумца, певача, сценографа, карикатуристе и илустратора. Због тога сматрамо да ће резултати темељног проучавања обимне грађе – о животу и стваралаштву Бране Цветковића – пружити драгоцен допринос обнови интересовања за деља (неправедно скрајнутог) српског „смејача и засмејача“, како га је својевремено описао брзомислини Станислав Винавер.

Др Радолав Ј. Ераковић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
rasha@ff.uns.ac.rs

UDC 821.163.41.09 Cvetković B.(082)
821.163.41:929 Cvetković B.(082)
821.163.41.09"18/19"(082)

<https://orcid.org/0000-0001-7793-7852>
Примљен: 19. новембра 2025. године
Прихваћен: децембра 2025. године